

зумовлене наявністю певного першопочатку, і різні трактування, які є виявами різних світоглядів та ментальності, дослідив зміни цих першопочатків під впливом місцевих умов. Власне, саме в цій царині Грушевський зробив чи не найбільше. На жаль, не справдилось сподівання ученого на те, що пропоновані ним зразки компаративного дослідження християнської легенди „заохотять багатьох до таких дослідів”. Історико – філологічний відділ ВУАН в 30 – х рр. XX ст. був розгромлений радянською владою, і тих, хто займався порівняльними дослідженнями і міг підготувати здатних до цього учнів (А. Кримський, В.Перетц, К.Грушевська, інші) репресували. У кінці 40 – х рр. „репресовано ” було і саму компаративістику як вияв безрідного космополітизму, твори Михайла Грушевського зникли в таємних фондах КДБ, а сам він помер в досить – таки таємничих обставинах.

На сучасному етапі активно продовжується вивчення фольклористичної спадщини М.Грушевського.

Література

1. Грушевський М. Історія літератури. – К.: Либідь, 1991. – Т. IV. – Кн. 1.

At the article author pay's attention to the viesws of M.Grushewsky aboute the stending of the Ukrainian apocrific legenel.

Літературознавство в практику

УДК 82.0:378

Р. А. Козлов

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ „ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ” ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

Зміст, предмет і завдання курсу „Теорія літератури”, на перший погляд, чи не найменше піддається впливові при зміні політичного, ідеологічного та інших факторів і процесів суспільного життя, хоча й тут не обходиться без того, що деякі з надто заангажованих теоретиків літератури (не говорячи вже про істориків літератури та особливо літературних критиків) з „епохи” в „епоху” пробують теорію „підтасувати” під практику, аж до кардинальних змін у методології.

Мабуть, саме тому серйозні вчені та організації, заклади й установи, які, як правило, здійснюють програмування вказаних теоретичних курсів, готують такі програми ґрунтовно й виважено, враховуючи реальну підготовленість учнів середніх шкіл і студентів-філологів перших та випускних курсів. Такими, наприклад, є програми з

„Теорії літератури”, видані Інститутом літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Київським державним університетом ім. Тараса Шевченка та ін.

Нині є багато спроб створення альтернативних програм, автори яких прагнуть врахувати перш за все той факт, що найважливішими і найнеминучішими факторами змін у теоретичних курсах для вищих і середніх закладів повинні стати не суб’єктивні мотиви настійні й суспільно-детерміновані Міністерства освіти і науки України вимоги щодо оновлення змісту навчання, вдосконалення („уточнення”, „поглиблення” чи „розширення”, викладені перш за все в доктрині освіти в Україні).

Зміст такого курсу, як „Теорія літератури” складають і ґрунтовні викладки всього того, що було вже у „Вступі до літературознавства”, і принципово нові теми художньо-методологічного, мистецтвознавчого взагалі, філософсько-естетичного та перш за все, звичайно, суто літературно-теоретичного плану: від поетики як науки про специфічну цілісну систему засобів, прийомів і способів творення ситуацій, характерів, образів у творах художньої літератури до вивчення творчої манери духовного потенціалу одного твору художньої літератури, творчого спадку (манери) чи стилю й ідейно-естетичної спрямованості творів ряду письменників (включаючи й стилі, течії, напрямки), періоду та епохи (включаючи й методи) тощо.

Відповідно предметом цього курсу „Теорія літератури” повинні стати перш за все суто методолого-теоретичні положення про систему суспільних і особистісних мотивів та специфічних особливостей творчості письменника; його залежності від суспільства (без спроб звести, розмову про складний психо-інтелектуальний і суспільно-естетичний процес творення художніх образів та художніх моделей до звичайної „історії написання твору”); ґрунтовне вивчення змісту, форми, ознак, функцій та сутності твору художньої літератури; ознайомлення зі способами і шляхами його вивчення (від „розбору” до суто літературознавчого аналізу); вивчення всіх найважливіших шляхів твору літератури від автора до читачів регіону, країни, суспільства і світу; знайомство з основними критеріями визначення (художньої, суспільної, виховної, естетичної, духовної та гедоністичної) цінностей; знайомств зі шляхами визначення місця твору чи творчості письменника в межах стилю чи стилів, течії чи течій, напрямку чи напрямків, методу чи методів в рамках національної і світової літератури.

При цьому слід відзначити, що в усіх колишніх і теперішніх програмах у курсі “Теорія літератури” як і в літературознавстві взагалі, постійно йде мова про те, що художня література покликана формувати етику, світогляд, свідомість і духовність читача, а центральним об’єктом зображення в творі художньої літератури є завжди або майже завжди людина, обома цими програмами повинно передбачатися бодай кілька тем і занять на вивчення персонажа як людини, як суто суспільного явища, на самі тлумачення таких надпоширених у програмах і в

підручниках понять і термінів, як: „людина” (взагалі), „персонаж”, „позитивний персонаж” і „негативний персонаж”, „герой” і „антигерой”, „ідеальний персонаж”, („ідеальна людина”) і „антиідеальний персонаж” („антиідеальна людина”) тощо – всі уособлення й персонажі твору літератури; навчити грамотно орієнтуватися в системі літератури; характерів та образів і в сутності конфлікту чи конфліктах, твору, а не називати високим іменем „героя” навіть тих персонажів, яких самі автори, називали „проріхами на человечестве”, „глитаями”, „боа-констрікторами”, „завойовниками й винищувачами мільйонів людей” та ін.

Звичайно, постійні та активні уточнення змісту понять, категорій і термінів літературознавства також помітно дезорієнтують учня школи і першокурсника (а це ще той же учень) і навіть випускника філологічного факультету (як і вчителя літератури взагалі). А тому необхідно ще й навчити („привчити”) майбутнього учителя-філолога постійно оновлювати і уточнювати свої знання: уявлення, поняття, категорії однозначні терміни; добирати найкращі приклади тощо.

Завдання курсу, на нашу думку, полягає передовсім у тому, що:

1. студент-випускник уже перед заключним курсом має багату й досить засвоєну систему (або хоча б суму) знань з літературознавства і зі змісту, форм, ознак, функцій та сутності передбачених програмами кожної спеціальності творів і, відповідно, родів, видів і жанрів; мають тверді уявлення про системи характерів і образів, про конфлікти тощо. Правда, все це освоюють випускники перш за все в тому випадку, коли всі члени кафедри працюють хоча б приблизно в одному методолого-теоретичному та методичному ключі чи хоча б в одному спрямуванні, а не в різнобій чи (ще гірше) наперекір один одному;

2. акценти здійснювати на формуванні, розширенні й поглибленні системи теоретичних знань з літературознавства взагалі – на розумінні цілісності й стабільності взаємозв’язків суспільства і особистості письменника; на усвідомленні складної єдності психології й методології творчості митця слова, на зв’язках змісту й форми творів, тематики й проблематики з історією народу й світу; на ролі твору і митця в житті окремих читачів і цілого народу, людства тощо;

3. не накопичення „знань для знань”, тобто не абстраговано-схоластичне запам’ятовування дефініцій, фактів і факторів, змісту, форм і функцій творів основних явищ художньої літератури й літературознавства в цілому (на що може спрямувати „суха теоретичність” викладання цих курсів), а постійне олюднення й одухотворення знань, умінь і навичок.

Більше того, студенту випускнику сьогодні конче потрібні методичні рекомендації щодо того, як працювати з літературою з даного курсу.

Перш за все, якщо першокурсник, який обійшовся в школі без бібліографічних відділів і каталогів, без бібліотеки взагалі і, прослухавши курс „Вступ до спеціальності”, має навчитися хоча б добре орієнтуватися в морі джерел, то випускник повинен уже формувати свої власні критерії визначення цінності й навчальної значимості підручників, посібників, топографій та власне наукової (а не популярно-публіцистичної) літератури.

Першокурсник, зорієнтований викладачем, читає крім підручників та посібників, читає повністю вказані розділи монографій та інших наукових праць – усвідомлює (сприймає, осмислює, оцінює й відображає в формі записів у конспекті) лише найголовніше. А випускник повинен простежити і сам процес формування, розвитку (а може й занепаду) досліджуваного явища: від уявлень про нього до визначення його значимості й цінності.

Першокурсник може занотувати здобуті знання скоріш у формі визначень (дефініцій) понять про ті явища, з якими він знайомиться в літературі. А випускник має сформулювати достатньо чітку систему уявлень, понять і категорій; систему умов і критеріїв їх визначення на різних етапах розвитку літератури й літературознавства, за різних суспільних обставин і мотивів, політично-ідеологічних, філософсько-світоглядних доктрин і догматів, за різних методологічних традицій і маніфестів.

Нині студенти постійно ставлять питання такого типу: чи треба готуватись до лекційного заняття? Найпоширеніша і найпопулярніша думка про те, що до лекційного заняття готується викладач, а не студент, і правильна, і помилкова.

До кожної лекції викладач готується упродовж усього свого життя. І все ж до кожної окремої лекції він має ознайомитися з усіма найважливішими досягненнями сучасного йому літературознавства взагалі, а не лише в галузі „чистої теорії літератури”.

Крім того, на кожному новому етапі розвитку літературознавчої науки викладач просто зобов'язаний враховувати бодай найголовніші цілі й способи формування світогляду, свідомості й душі особистості в суспільстві – маються на увазі загальносуспільні програми, напрямки і, навіть доктрини освіти взагалі і літературної освіти, зокрема.

А викладач-наставник, а таким насправді повинен бути будь-який викладач літератури й літературознавства, має бути ґрунтовно-обізнаним із усім тим, що пропагується й навіть нав'язується молоді засобами масової інформації – йде все те „в ногу” з офіційними державними програмами й доктринами, поза ними чи, може, й напроти них.

Звичайно, йдучи на кожную нову лекцію викладач має бути озброєним не лише класичною, може, й „закостенілою” (а тому – „класично-схоластичною”) структурою й методикою читання лекції. І тут однією „інноваційною” та „модерністсько-авангардистською” термінологією („частіше всього без тлумачення його змісту) не обійтися.

Рівень творчості та майстерності викладача буде залежати не від того наскільки класично-традиційним і структурно витриманим буде виклад навчального матеріалу (хоча саме за це, здебільшого й цінують інспектори та контролери від навчання), а перш за все від того, наскільки доступно, глибоко, науково і в той же час (а це напевне найголовніше) життєво переконливо пояснюється навчальний матеріал і наскільки чітко, ясно і впевнено викладач педагогічного закладу учнів майбутнього вчителя-наставника користується щойно поданими знаннями на практичних і лабораторних заняттях, особливо під час роботи в школі.

Студент нібито й справді не повинен готуватися до лекційного заняття. Але так стоїть питання лише тоді, коли викладач не повідомляє навіть теми наступної лекції, а студент і не хоче її знати. Майбутній спеціаліст, якщо він хоче бути справжнім професіоналом і майстром своєї справи повинен і переглядати тематику лекційного курсу, і списки основної та додаткової літератури (а краще – зміст самих праць), і перш за все зміст тих творів та творчості того письменника, які стануть основними об'єктами вивчення на лекції, адже кожен студент може активізувати бодай ті знання, які він одержав у школі.

Крім усього щойно названого, студент має продумувати й (головне) удосконалювати свою власну методику та майстерність конспектувати, а не сліпо чекати, коли викладач скаже слово „запишіть” і лише потім здійснити бездумний „диктант” фрагменту лекції.

То чи не найбільш непідготовленим приходить на лекцію студент, тоді, коли він не готовий психологічно: боїться спитати про те, чого він не зрозумів; не сміє висловити свою власну думку з приводу того, про що й мова на лекції чи про що йдеться у творах і в працях про ці твори; навіть не прагне дати свою власну оцінку прочитаному й почутому на лекції тощо.

До лекції студент має, готуватися по-своєму і передовсім психологічно.

На нашу думку, до практичних та семінарських занять з курсу “Теорія літератури” студент-випускник готуючись повинен пам’ятати, що семінарські заняття – це така форма занять, на якому всі студенти групи мають бути готовими зробити серйозні повідомлення на тему кожного з поставлених питань, але доповідають лише кілька студентів, а решта – доповнюють, узагальнюють їхні повідомлення (або й дискутують із „доповідачами”).

А на практичних заняттях кожне із поставлених занять обговорюється (думки розкриваються, доводяться чи й спростовуються) на „колегіально” і, звичайно, на конкретних прикладах із творів, із творчості письменника чи ряду письменників, епохи чи періоду літературного процесу тощо.

А тому й зрозуміло, що форма практичних занять має бути домінуючою на першому курсі (при вивченні „Вступу...”), а на випускному курсі можна вже ширше практикувати й семінарські заняття.

Готуючись до практичного заняття, студент має оволодіти тією системою знань (положень та висновків), на які його орієнтує викладач, але, не маючи ні багатства фактичного матеріалу з творів художньої літератури, ні однозначних та загальноприйнятих визначень термінів, понять і категорій, йому слід сконцентруватися на тому, як із цього „різнобою” тлумачень вивести своє розуміння (а може й визначення) явищ чи предметів, що вивчаються.

І все ж, при найповнішому визначенні і навіть при найглибшому осмисленні (а врешті-решт – усвідомленні) навчального матеріалу критерієм якості розуміння (а не тільки знань) залишаються навички і вміння практично виявити в змісті, формі, ознаках, функціях чи сутності твору літератури, творчості письменника, в стилі, течії, напрямку, методі чи й цілому літературному процесі саме те, що вивчається на даному практичному занятті; практично охарактеризувати його, дати оцінку й найти шляхи й способи вираження свого розуміння (відображення сприйнятого, осмисленого та оціненого самостійно).

І саме на цьому етапі, як ніколи перед цим, студентові не слід боятися помилитися. не слід залишати нічого не усвідомленим. Саме на цьому етапі навчання студент повинен учитися переконливо доводити правоту своїх думок і оцінок, мусить учитися пояснювати навколишнім те, що зрозумів і в чому переконався сам.

Отже, підготовка студента до практичного заняття це не тільки (а може й не стільки) накопичення ним певної кількості знань, скільки й стільки психологічно-моральна та духовна його підготовка до того, щоб показати, як і для чого, він оволодів певною частиною чи системою знань: для того, щоб знати; для того, щоб знати і показати „для високої оцінки” викладачам; для того, щоб знати і розуміти; для того, щоб знати, розуміти і навчитися пояснювати (розтлумачувати) іншим чи для того, щоб і знання, і своє розуміння та вміння спрямувати на добро своїм майбутнім учням і слухачам, щоб одухотворити і здобуті знання, і свою майбутню роботу в цілому та професійну майстерність, зокрема. Не менш важливою, а напевно, що необхідною є робота студента з літературознавчими словниками та довідниками.

Звичайно, студент-філолог повинен працювати перш за все з літературознавчими словниками та літературними енциклопедіями чи лексиконами, але цим обмежуватися не слід, оскільки справжні й глибоко осмислені знання, точніше їх глибоке усвідомлення може сформуватися лише тоді, коли майбутній спеціаліст осягне всю багатогранність і все багатство інформації щодо того чи іншого літературного явища, яке він вивчає взагалі. І тут особливо в пригоді можуть стати найрізноманітніші тлумачники. національного та іншомовного походження, оскільки чимало суто літературознавчих

термінів мають іншомовне походження та елементи іншомовної етимології.

Сліпо довіряти визначенню будь-якого „авторитетного” словникового видання не слід – варто шукати й приймати ті визначення (дефініції), в яких непросто формулюється поняття, а й наводяться хоча б які-небудь переконливі докази та влучні й доречні приклади. Але й тоді варто зіставити неоднозначні (а то й протилежні) визначення, докази та приклади і, не дивуючись розбіжностям, не боячись їх, вивести самостійно (або краще – з викладачами лекційних та практичних занять) своє власне розуміння і визначення явища, підібрати найбільш доступні форми тлумачень всього того своїм майбутнім учням.

При роботі зі словниковими визначеннями особливу увагу слід звернути на систему прикладів до тієї чи іншої (а краще – до кожної окремої) дефініції, зіставлення, порівняння (а головне – аналіз) цих прикладів стане ще одним із шляхів глибоко свідомого формування теоретичних знань і умінь ними користуватися скрізь і завжди.

Література

1. Бандура О. Дидактичні матеріали з теорії літератури. – К.: Рад. шк., 1991. – 47 с.
2. Бандура О. Основи теорії літератури. – К.: Рад. шк., 1961.
3. Безпечний І. Теорія літератури. – Торонто: Молода Україна, 1984. – 304 с.
4. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Торонто: Підручник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
5. Поспелов Г. Теория литературы. – М.: Высш. шк., 1978. – 351 с.

The author in the article accent to make on the forming system theoretical knowledge in the study of literature.